mimar.ist
Dört Aylık Mimarlık Kültürü Dergisi • Yıl: 24 • Sayı: 81 • Sonbahar 2024

Venedik Tüzüğü'nün 60. Yılında Korumanın Genişleyen Kapsamına İlkesel Metinler Üzerinden Bir Bakış

Koray Güler • Zeynep Eres • Zeynep Ahunbay • Pınar Aykaç • Melis Bilgiç Elmas
Aylin Akçabozan Taşkıran • Özgün Özçakır • Ebru Omay Polat • H. İlke Alatlı
Demet Ulusoy Binan • Özlem Karakul • Zeynep Ece Atabay • Zeynep Gül Ünal
Işıl Polat Pekmezci • Zeynep Günay • Emine Çiğdem Asrav

Kentsel dönüşüm kendi afetini üretiyor…

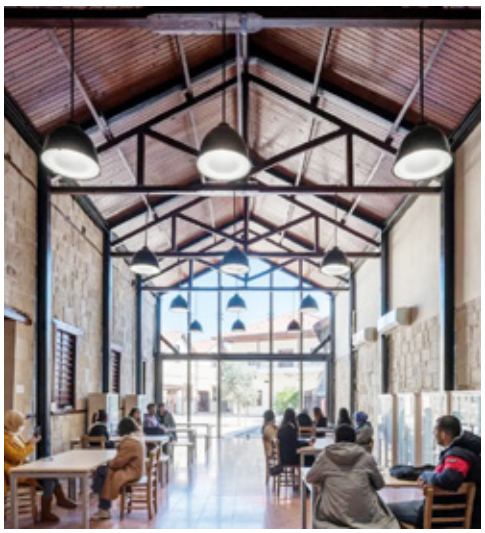
Sanayi-î Nefise Mektebi'nden Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesine: Şehircilik ve Kentsel Tasarım Olgusunun Tarihsel Kökleri

2024/3
ISSN 1302-8219
81
9 771302 821907

Mimar.ist Kasım 2024/3
ISSN 1302-8219

4 GÜNDEM

Gezi Davası sebebiyle 2,5 yıldır hapiste tutulan Can Atalay hakkındaki AYM kararlarını uygulayacak mahkeme bulunamıyor / Canan COŞKUN 4

6 HABER - ETKİNLİK

Dünya Mimarlık Günü Ekim ayında kutlanıyor 6
17. "Kent Düşleri Atölyesi"nin ardından / Alper ÜNLÜ 6
İstanbul'un Cumhuriyet Yüzyılına Mimarlar Odası'nın Perspektifinden Bakmak / Selin AKMAN GÜLER 7
İstanbul'da Kentsel Dönüşüm ve Yitirilen Cumhuriyet Dönemi Mimarlık Mirası Sempozyumu Gerçekleştirildi / İsrafil KIRMIZI 9
Türkiye'nin Deprem Gerçeği: 17 Ağustos Depreminin 25. Yılında Marmara Bölgesinde Mimarlık, Planlama ve Afet Yönetimi Sempozyumu / Canan COŞKUN 11
Trakya Bölgesinde Planlama, Mimarlık ve Yaşam Kalitesi Sempozyumu Gerçekleştirildi / Beyza ZİHAR 13
TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi'nin düzenlediği XVIII. Uluslararası Mimarlık ve Kent Film Festivali 7-13 Ekim tarihleri arasında gerçekleşti / Derin ÖNCEL 15
Binanın İhlalleri: Kalıntılar, Düzenekler, Tesadüfler, Oyuklar ve Ayrılışlar 15
TürkSMD 16. Mimarlık Ödülleri Sahiplerini Buldu: 16'ncı TürkSMD Büyük Ödülü Kaya Arıkoğlu'nun... 16
Kentsel Yenileme / Dönüşüm Uygulamaları Süreci / Handan DÜLGER TÜRKOĞLU - Mehmet OCAKÇI - Shaylan OUDEH 18

20 ANMA

Afşar Timuçin İçin / Sabahat TÜRER 20
Akademili Bir Mimar: Adnan Kazmaoğlu / Aykut KÖKSAL 22
Prof. Mete Ünal'ın Ardından / Kaya SÖNMEZLER – F. Gülşen GÜLMEZ - Nezih R. AYSEL 24
Levent Aksüt (ve Yaşar Marulyalı) için / Pelin DERVİŞ 26
Akademi Hocası-Mimar-Çok Yönlü Bir Tasarımcı Fatih Gorbon'u Kaybettik / Figen KAFESCİOĞLU - Derin ÖNCEL 28

29 KÜTÜPHANE

Mimarlar Odası Tarihinden Portreler / Zeynep AHUNBAY 29
Tasarım Dünyasına Yolculuk Rehberi / Behiç AK 30
Prof. Dr. Tevfik Balcıoğlu'na Saygı / Mihenk Taşları Sergisi / Murad BABADAĞ 30
"Cumhuriyet'in 100. Yılında İstanbul - Mimarlık ve Yerleşme Kültürü" / Gülşen ÖZAYDIN 32
Cumhuriyetin 100 Yılına Armağan: "Cumhuriyetin 100. Yılında Mimarlık" / Bekir ATEŞ 34
Evi Anlamak / Esra AKBALIK 35

38 GÖRÜŞ

Kentsel dönüşüm kendi afetini üretiyor / Eyüp MUHCU 38
Unutulmayan Bir Felaket: 17 Ağustos Depreminin Yıldönümünde Hatırlamak ve Ders Çıkarmak / Ahmet ERKAN 41

44 DOSYA: VENEDİK TÜZÜĞÜ'NÜN 60. YILINDA KORUMANIN GENİŞLEYEN KAPSAMINA İLKESEL METİNLER ÜZERİNDEN BİR BAKIŞ

Arkeolojik Mirasın Korunmasına Yönelik Uluslararası İlkeler / Zeynep AHUNBAY 45
İnsan Hakları Odaklı Kültürel Miras Yaklaşımının Gelişimini Uluslararası İlkesel Metinler Üzerinden Okumak / Pınar AYKAÇ 50
Dünya Barışı için Kültürel Miras: Uluslararası İlkesel Metinlerde Paylaşılan/ Ortak Miras Kavramı / Melis BİLGİÇ - Aylin AKÇABOZAN 56
Yeniden İşlevlendirme Praksisini Venedik Tüzüğü'nden Günümüze Uluslararası Belgeler Üzerinden Okumak / Özgün ÖZÇAKIR 65
Venedik Tüzüğü Sonrası Modern Mimarlık Mirasının Korunmasına Yönelik Tartışmalar ve İlkesel Metinlere Özgünlük ve Bütüncül Koruma Bağlamında Bir Bakış / Ebru OMAY POLAT 72
Yakın Geçmişin Mirasının Korunmasına Yönelik Güncel Kuramsal Tartışmalar / H. İlke ALATLI - Demet BİNAN 78
Venedik Tüzüğü'nden Günümüze Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın Bütüncül Korunmasına Yönelik Kavramsal Gelişim / Özlem KARAKUL 83
21. Yüzyılın Değişen Tehdit ve Risk Ortamında Afet ve Çatışmalarda Kültürel Mirasın Korunmasına Yönelik İlkesel Yaklaşımlara Yeniden Bakış / Z. Ece ATABAY - Z. Gül ÜNAL 89
Venedik Tüzüğü'nden Günümüze Kültürel Mirasın Korunmasında Malzemenin Önemi ve Korunması Üzerine İlkesel Açılımlar / Işıl POLAT PEKMEZCİ 94
Venedik Tüzüğü'nün 60. Yıldönümünde Mirasın Metalaştırılmasına Karşı Koruma Kuramının Açılımları / Zeynep GÜNAY 100
Venedik Tüzüğü'nden Günümüze Tarihi Kırsal Peyzajların Korunmasına Yönelik İlkelerin Gelişimi / Emine Çiğdem ASRAV 105

110 İNCELEME

Sanayi-î Nefise Mektebi'nden Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesine: Şehircilik ve Kentsel Tasarım Olgusunun Tarihsel Kökleri / Gülşen ÖZAYDIN 110
20.yy Başında Müslüman Çocuklar İçin Bir Okul: Tekirdağ Menba-i İrfan Mektebi Nuriye Sündüz ERŞEN – Deniz MAZLUM 125

132 ÇİZGİ

Behiç AK 132

21. Yüzyılın Değişen Tehdit ve Risk Ortamında Afet ve Çatışmalarda Kültürel Mirasın Korunmasına Yönelik İlkesel Yaklaşımlara Yeniden Bakış

Zeynep Ece ATABAY - Zeynep Gül ÜNAL

2024 yılında, kültür mirasının korunması merkezli oluşturulan birçok temel kavramsal metin ve bu metinlerin yön verdiği eylemlere ilişkin gelişmelerin yıldönümlerini; onları, günümüzde kültür mirasını tehdit eden en ciddi tehlikelerin karşısında korumanın araçları olarak yeniden ele alarak değerlendiriyoruz: Doğa ve insan kaynaklı tehlikeler sebebiyle oluşan afetler.

1964 yılında Venedik'te gerçekleşen 2. Uluslararası Tarihi Anıtlar, Mimar ve Teknisyenleri Kongresi'nin sonuç bildirgesi olan Venedik Tüzüğü, bu yıl 60. yılında. Venedik Tüzüğü'nün modern koruma anlayışına ilişkin uluslararası standartların oluşturulmasına yönelik bir temel belge olarak ortaya çıkışı; bu standartların korunmasını ve geliştirilmesini sağlayacak uluslararası ve bağımsız bir organizasyon olarak, 1965 yılında Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi'nin (ICOMOS) kuruluşuna doğrudan kaynak olmuştur.

Günümüzde, kültür mirasının korunması konusunda çalışan uzmanları bir araya getiren küresel ölçekteki en büyük ağı oluşturan ICOMOS, 2024-2027 yılları arasındaki üç yıllık bilimsel plan temasını, "Afet ve Çatışmalara Dirençli Miras" olarak belirledi. Bilindiği üzere, üç yıllık bilimsel planda tartışılacak konunun belirlenmesi ICOMOS'un milli komitelerinden gelen görüşlere bağlı olarak gelişiyor. Dolayısıyla, bilimsel platformda tartışılacak konular küresel ölçekteki koruma problemlerinin bir yansıması niteliğini taşıyor.

Neden bu tema?

Dünyanın farklı bölgelerinde meydana gelen seller, yangınlar, depremler ve şiddetleri artmakta olan silahlı çatışmalar karşısında kültür mirasının gittikçe daha da savunmasız hale gelerek ve hızla tahrip olmaya devam etmesi, önleyici ve zarar azaltıcı koruma çalışmalarında da bazı gözden geçirmeleri gerekli kılıyor (Ünal, 2023). Zira doğa kaynaklı afetlerin, özellikle iklim değişikliğine de bağlı olarak etki alanı genişler ve şiddeti artarken, kentlerin büyüyen sınırları etkilenen nüfusun sayısını da arttırıyor.

Diğer yandan, özellikle silahlı çatışmaların etkileri karşısında kültür mirasının korunmasına ilişkin sorumlulukları, uluslararası hukukun bağlayıcılığı ölçeğinde tanımlayan 1954 tarihli Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Varlıklarının Korunmasına Dair Sözleşme'nin (1954 Lahey Sözleşmesi) ve 1999 tarihli Ek Protokol'ünün 70. yılında tekrar değerlendirme toplantıları yapılmakta. Çatışma ve savaşların amaç ve araçlarındaki değişimin, etki alanı ve tahribatın boyutu yönünden, kültür mirasının aleyhine değişmesi hatta onu bilinçli olarak hedefe oturtması mevcut koruma amaçlarının yeni tehlike, tehdit ve risklere göre yeniden tanımlamasını gerekli kılıyor.

Şekil 1. Narodyts'ka, Ukrayna, 4 Ağustos 2023 (Fotoğraf: Z. Gül Ünal)

Şekil 2. Büyük Ömer Camii yanındaki al- Zaweya Çarşısı, Gazze, 27 Kasım 2023 (Gazze Belediyesi, 30 Kasım 2023 tarihli ICOMOS Filistin Birinci Raporu)

Sonuçta, miras alanlarının doğa ve insan kaynaklı tehlikeler nedeniyle maruz kaldıkları riskleri en aza indirmeye yönelik önleyici ve zarar azaltıcı koruma önlemlerine ilişkin güncel çalışmaların yoğun mevcudiyetlerine rağmen, bu temanın belirlenmiş olması; tehlikenin ve

yarattığı kayıpların şiddetleri artarak devam ettiklerine dikkat çekme ve koruma kapasitelerini geliştirme niyeti taşımakta.

Bu perspektifte, şüphesiz en önemli çerçeve belirleyici dokümanlardan biri Venedik Tüzüğü. Ancak bu metin, Venedik Tüzüğü'ne ilişkin bir detay vermeyecek. Bu makalenin amacı; Venedik Tüzüğü'nün koruma için belirlediği tavrın oluşmasına neden olan kültür mirasına yönelik *'tehdit'* ortamının, geçen 60 yıl içindeki değişimini ve bu değişimin beraberinde getirdiği korumaya yönelik girişimleri değerlendirmektir.

Mirasın özgün ve bütünlük içinde var oluşunu tehdit eden riskleri tanımlamayı ve tanımlanan riskleri en aza indirmek, kontrol altına almak veya etkilerini mümkün olan en düşük seviyede tutmak için stratejiler geliştirmeyi ve uygulamayı içermesi bağlamında; koruma bir risk yönetimidir. Modern koruma anlayışının oluşturulmasını takip eden süreçte, mirası tehdit eden tehlikeler ile oluşturdukları risklerin değişimi, bunların karşısındaki araçlar olarak korumaya ilişkin düzenlemelerde de gelişimleri getirmiştir.

1964 Venedik Tüzüğü, II. Dünya Savaşı'nın Avrupa'nın tarihi kentlerinde neden olduğu büyük yıkım ve bu savaşın ardından başlayan, kentlerin yeniden inşası süreçlerinde tarihi kent dokularının korunması ve özgün hallerine uygun olarak yeniden inşa edilmelerine ilişkin artan endişe ve farkındalık üzerine oluşturulmuştur. Anıtların ve tarihi yerlerin özgün değerleri muhafaza edilerek korunmalarını sağlama amacı taşıyan tüzük; anıtların belirli uluslararası müdahale standartlarına uygun olarak korunmaları gerekliliğine vurgu yapar ve tarihi kent dokularının bütüncül olarak muhafaza edilmesine dair bir endişe de taşır.

Bu yaklaşım, Tüzüğün 1. Maddesi'nde anıt kavramının tanımının kapsamının genişletilmesinde de kendini göstermektedir. Venedik Tüzüğü, tarihi anıt kavramını genişleterek tarihi kentsel ve kırsal çevreleri de içerek şekilde ele almaktadır. Tüzüğün risk algısının, hasara uğrayan tarihi anıtlar ve çevrelerin insanlığın ortak değeri olarak, özgün halleriyle ve doğru müdahalelerle korunarak gelecek nesillere aktarılabilmesine ilişkin olduğu görülmektedir. Kültür mirasına yönelik afet risklerinin yönetiminin henüz önleyici korumadan ziyade, afet sonrası yeniden inşa ve iyileşme evresine ilişkin olarak algılandığı bu dönemde tarihi anıtların, insanlık tarihine ışık tutan birer belge olarak da korunmaları gerekliliğinin altı çizilmektedir.

Dinçer (2012), kültür mirası alanlarının korunması düşüncesinde en büyük kırılma noktalarından biri olan Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından kabul edilen 1972 tarihli Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi'ni, kültür mirasının risk yönetimi süreçleri bağlamında ele alındığı ilk uluslararası sözleşme olarak değerlendirir. 1959 yılında Nil Vadisi'nde bir baraj inşa edilmesi sebebiyle risk altına girmiş olan Abu Simbel Tapınağı'nın yerinin değiştirilmesi sorunu ve yükselen sular sebebiyle Venedik tarihi kentinin karşı karşıya kaldığı riskler, bu sözleşmenin ortaya çıkışında etkili gelişmelerdir. Bu dönemin risk algısının, tarihi çevreleri etkileyen yeni yapılaşmalar ve planlama süreçleri odağında olduğu görülmektedir (Jokilehto, 2010).

Dünya Mirası kavramı ve Sözleşme'nin tanımladığı çerçeve içerisinde kültür mirasını tehdit eden risklerin yönetimi konusuna dair öncül gelişme, Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'nin oluşturulması olmuştur. Bu alanların korunabilmeleri için uluslararası işbirliğinin ve kaynak sağlamanın söz konusu olmasıyla Dünya Mirası Komitesi'nin dikkati, izleme ve risklere hazırlıklı olma süreçlerine doğru yönelmiştir (Stovel, 1998).

Dünya Mirası Komitesi'nin 1994 tarihli Uygulama Rehberi ise, risk kavramını ilk kez kapsamlı olarak ele almıştır (Dinçer, 2012). Rehber'in risk algısının, silahlı çatışma tehlikesi üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu dönem, Yugoslavya'nın dağılması sürecinde gerçekleşen çatışmalar sırasında tarihi kent merkezlerinin hedefli saldırılar sebebiyle uğradıkları hasar ve kayıplar; kültür mirasının koruması konusunda çalışan uluslararası organizasyonların kültür mirasına yönelik risklerin yönetimine dair çalışmaları başta gelmek üzere, uluslararası hukuk, sivil-asker işbirliği gibi farklı uzmanlık alanlarında yürütülen pek çok yeni çalışmayı da beraberinde getirmiştir (Atabay, 2024).

1992 yılında UNESCO'nun çatışmaların aktif olarak devam ettiği bir savaş ortamındaki ilk misyonu Dubrovnik'e gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte, ICOMOS'un Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Çalışmaları Merkezi (ICCROM) ve Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM) gibi diğer kuruluşlarla beraber bir *"Kurumlar Arası Görev Gücü (Inter Agency Task Force)"* kurması kabul edilmiş; belgeleme, eğitim, farkındalık, kılavuzlar ve finansman başlıklarını içeren beş maddelik bir Risk Hazırlık Programı oluşturulmuştur (Ünal, 2023). 1996 yılında ise; ICOMOS, ICOM, Uluslararası Arşivler Konseyi (ICA) ve Uluslararası Kütüphane Dernekleri ve Kuruluşları Birliği (IFLA) adına silahlı çatışma durumlarında acil müdahale çabalarını koordine etmek için Uluslararası Mavi Kalkan Komitesi (ICBS) kurulmuştur (Stovel, 1998).

Yugoslavya'nın dağılması sürecinde Dubrovnik Tarihi Kenti Dünya Miras Alanı'na gerçekleştirilen hedefli saldırılar ve Körfez Savaşı'nın kültür mirası öğelerinde yarattığı zarar ve kayıplar, ICOMOS'u kültür mirası öğelerini tehdit eden risklerin yönetimine ilişkin kapasitelerini geliştirmek üzere harekete geçirmiş ve Dünya Miras Alanlarına yönelik risklerin izlenmesine

ilişkin önemli girişimlerden biri olan Miras@Risk (Heritage@Risk) Programı 1999 yılında ICOMOS'un Meksika'da gerçekleşen Genel Kurul'unda onaylanmıştır[1].

ICOMOS eski Genel Sekreterlerinden Dinu Bumbaru, ICOMOS'un Uluslararası Risklere Hazırlık Bilimsel Komitesi ICORP'un kuruluş düşüncesinin de yine Dubrovnik ve Körfez Savaşı vakalarının sonucunda oluştuğunu aktarmaktadır. 1991-1994 yılları arasında ICOMOS Başkanı olarak görev alan Leo van Nispen ve aynı yıllar arasında ICOMOS Genel Sekreteri görevini üstlenen Herb Stovel ile ICOMOS'un bu gibi durumlarda üstleneceği rol üzerine tartışmalar yürüttüklerini aktaran Bumbaru, Nispen'in ICORP'un kuruluşuna ilişkin önerisinin 1998 yılında onaylandığını ifade etmektedir (Ünal, 2023).

21. yüzyıl dönümünde, kültür mirasının afet risklerine karşı korunması, çok sayıda devletin taraf olduğu sözleşmeler ile garanti altına alınmış görünmekteydi. 1954 Lahey Sözleşmesi, 1970 UNESCO Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşme, 1972 UNESCO Dünya Doğal ve Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, 2003 UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, 2005 Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi gibi koruma ve risk yönetimi ilişkisinin temel metinlerinin stratejik seviyede hazırlanmaları, operasyonel seviyede uygulama rehberleri ile tariflenmeleri ve taktik seviyede saha uygulamalarının yapılması konularında önemli gelişmeler sağlamıştır (Ünal, 2023).

Bu metinlerden, 2003 tarihli UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, kültür mirası kavramının tanım ve kapsamının yeniden ele alınışıyla, korumanın etki alanını genişletirken, bir yandan da korunması arzu edilen değerler ile afetlerin etkileri arasındaki etkileşimde kesişim noktalarını arttırarak yeni mücadeleleri beraberinde getirmiştir. Kültür mirası kavramının özellikle 2003 tarihli Somut Olmayan Kültür Mirasın Korunması Sözleşmesi ile beraber genişleyen ve koruma alanında uluslararası kabul gören kapsamı, 1954 Lahey Sözleşmesi gibi korumanın hukuki zeminini oluşturan araçlarda, bu anlamda henüz karşılık bulamamıştır. Bu temel sorun, özellikle insan kaynaklı afetlerden silahlı çatışmalar sırasında kültür mirasına karşı işlenen suçların tespit edilmesinin ve hukuki yaptırımların uygulanmasının önünde de engel oluşturmaktadır (Atabay ve Ünal, 2022). Yine uluslararası hukuki düzenlemelerin *'kültür mirasına'* değil, *'kültür varlıklarına'* yönelik suçları tanımlıyor olması ve bu *'varlıkları'* somut kültür mirası öğeleri ile sınırlı tutuyor olması korumanın önündeki bir diğer ciddi engeli oluşturmaktadır.

Bu engeller, Mali Timbuktu Dünya Miras Alanı'na 2012-2013 yılları arasında gerçekleştirilen saldırıların ortak faili Al-Mahdi'nin Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde (ICC) görülen davası ile yeniden gündeme gelmiştir. Sanık, kültür varlıklarına karşı işlenen suçlar bağlamında suçlu bulunmuş olmakla beraber, bu yargılama kültür mirasının genişleyen kapsamının mevcut hukuki düzenlemelerde karşılık bulmadığını bir kez daha gözler önüne sermiştir. Al-Mahdi vakasından edinilen tecrübe ile Mahkeme, 2021 yılında UNESCO ile işbirliği içerisinde Kültür Mirasına İlişkin Politika Metni'ni yayınlamıştır. Bu metin; İnsanlığa Karşı İşlenen Suçlar, Savaş Suçları ve Soykırım Suçları başlıklarında kültür mirası öğelerine karşı işlenen ve/veya kültür mirası öğelerini etkileyen suçları tanımlamakta ve kültür mirası kavramının kapsamını, günümüzün evrensel koruma anlayışı ile paralel şekilde, somut ve somut olmayan değerlerin bir aradalığına vurgu yaparak ele almaktadır (ICC, 2021).

Şekil 3. Çernigiv, Ukrayna, 20 Mart 2023 (Fotoğraf: Z. Gül Ünal)

Kültür mirası alanlarının farklı türlerde silahlı çatışmalar sırasında artan bir şiddette hedefli saldırı, yıkım ve yağmaya maruz kalmaya devam etmesi ve çatışmanın taraflarının kültür mirası öğeleri ve toplumların bu öğelerle ilişkilerini savaş stratejilerinin bir parçası haline getirmiş olmaları, konunun askeri aktörlerinin de kültür mirası ve günümüz silahlı çatışmaları arasındaki ilişkiyi çalışma alanları kapsamına almalarına neden olmuştur.

NATO, askeri operasyonlar sırasında kültür varlıklarının korunması konusunu Sivil-Asker İşbirliği Konsepti kapsamında ele almaktadır ve 2016 yılında sonuç raporu yayınlanan, "Barış ve Güvenlik için Bilim" projesi kapsamındaki "NATO Önderliğinde Yürütülen Askerî Operasyonlarda Kültür Varlıklarının Korunmasında En İyi Örnekler" çalışması, organizasyonun kendi ilgi alanı ve sorumlulukları kapsamında geliştirilmesi gereken stratejiye dair önerileri ele almaktadır (Ünal, 2023).

Şekil 4. 6 Şubat depremleri sonrası ICORP Türkiye ve GEA Arama Kurtarma Grubu işbirliği ile gerçekleştirilen hızlı görsel belgeleme çalışması, İskenderun, 12 Şubat 2023 (ICORP Türkiye)

Kültür mirasının korunması konusunda görev alan organizasyonlar ve konunun diğer aktörleri tarafından gerçekleştirilen bu organizasyonel çalışmaların yanında, miras alanlarının afet riskleri ile ilişkisi ve bu ilişkinin fiziki ve toplumsal dirençlilik için önemi, özellikle Birleşmiş Milletler aracılığıyla uluslararası stratejilerin de konusu haline gelmiştir. 2000-2015 Hyogo Risk Azaltma Çerçevesi'nin temelleri üzerine kurulan ve Birleşmiş Milletler Afet Risklerinin Azaltılması 3. Dünya Konferansı'nda kabul edilen 2015-2030 Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi, öncülü Hyogo Çerçevesi'nden farklı olarak, *"kültür mirasının afet risklerine karşı korunması ve dayanıklılığının arttırılması"* konusunu içermektedir. Sendai Çerçevesi'nde kültür mirasına ilişkin maddelerin yer alması, afet risklerinin yönetimi içerisinde kültür mirasının ayrı bir başlık olarak ele alınmasına dair bilinçliliğin oluştuğunu gösteriyor olması açısından önemlidir (Ünal ve Ünal, 2019).

Şekil 5. ICORP Türkiye tarafından AFAD ve Dünya Anıtlar Fonu (WMF) katkılarıyla gerçekleştirilen Kültür Varlıklarına Yönelik Afet Risklerinin Yönetimi - Etkin İyileşme İçin Acil Durum Hazırlığı ve Müdahale Çalıştay ve Tatbikatı, Kahramanmaraş-Antakya, 2-5 Temmuz 2024 (ICORP Türkiye)

Kültür mirası alanlarına yönelik afet risklerinin yönetimi ve afete maruz kalan alanlarda yeniden inşa süreçlerinin travma sonrası iyileşme, uzlaşı ve sürdürülebilir kalkınmaya etkisi, artan kayıplar ile beraber daha da çok üzerinde çalışılır hale gelmiş ve 2023 yılında ICOMOS-ICCROM Afet ve Çatışma Sonrası Kültürel Öneme Sahip Miras Alanları ve Dünya Mirası Kültür Varlıkları için İyileşme ve Yeniden Yapılanma Kılavuzu yayınlanmıştır[2]. Afet sonrası yeniden yapılanma süreçlerinde, miras alanlarının rehabilitasyonunun toplumsal iyileşmeye katkısı günümüzde en kritik öneme sahip başlıklardan biri olarak değerlendirilmektedir. Afet sonrası yeniden inşa süreçleri, afetten etkilenen anıtsal yapılar ve miras alanlarının yeniden inşasından ziyade, somut ve somut olmayan kültürel değerlerle beraber, toplumun yaşadığı travmadan iyileşmesi süreçleri olarak ele alınmalıdır. Afette yaşam alanlarını ve ailelerini kaybetmiş insanlar, toplumsal yaşamlarının parçaları olan miras alanlarının restorasyonunu kendilerinin psikolojik olarak iyileşmelerinin bir aracı olarak da görmektedirler (Jigyasu, 2016).

2015 yılı aynı zamanda, 25 Nisan tarihinde Nepal'de gerçekleşen Gorkha Depremi'nin Katmandu Vadisi Dünya Miras Alanı'nda yarattığı yıkım ile, doğa kaynaklı tehlikelerin miras alanları üzerinde yarattığı risklerin yönetimine ilişkin çalışmalar için de bir dönüm noktası oluşturmuştur. Bu deprem; hazırlık, müdahale, iyileştirme ve risk azaltma evrelerinden meydana gelen afet risk yönetimi sürecinde; özellikle hazırlık ve müdahale evrelerine yönelik planlama çalışmalarının eksikliği veya yokluğu sebebiyle afet sonrası müdahale aşamasında gerçekleşen çalışmalar sırasındaki müdahalelerin, tarihi yapıların afet sonucu aldığı hasarı arttıran en önemli etkenlerden olduğunu bir kez daha göstermiştir (Ünal, 2015).

Kültür mirası alanlarında afet öncesi, sırası ve sonrası müdahale kapasitelerinin geliştirilmesi konusundaki önemli adımlardan biri de acil müdahale evresinde görev alan sivil savunma organizasyonları ile koruma organizasyonları arasındaki işbirlikleri olmuştur. Bu kapsamdaki önemli girişimlerden biri olan Kültürel ve Tabiat Varlıklarının Afetlerin Etkilerinden Korunması Projesi (PROCULTHER), Birlik Sivil Koruma Mekanizması (UCPM) çerçevesinde Avrupa Sivil Koruma ve İnsani Yardım Operasyonları Genel Müdürlüğü (DG-ECHO) tarafından 2019-2021 yılları arasında desteklenmiş ve İtalyan Sivil Koruma Dairesi (DPC), Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) ve ICCROM'un da aralarında bulunduğu paydaşları bir araya getirmiştir[3].

Afetin sırası ve hemen sonrasındaki doğru müdahalelerin öneminin Nepal depremi gibi geçmiş tecrübeler ile ortaya konmuş olması, benzer işbirliklerinin afet sırası-acil durum

müdahale aşamasındaki çalışmalara yönelik olarak arama-kurtarma grupları ile koruma organizasyonları arasında da kurulması sonucunu getirmiştir. Bu kapsamda, UNESCO ve Uluslararası Arama-Kurtarma Birlikleri Tavsiye Grubu (INSARAG) ortaklığında hazırlanan ve 2023 yılında yayınlanan kültür mirası alanlarında acil durum müdahale çalışmalarına ilişkin *"Miras Alanlarında Kentsel Arama ve Kurtarma Kılavuzu"* temel kaynaklardan birini oluşturmaktadır[4]. Arama-kurtarma ve miras koruma alanları arasındaki bu işbirliği henüz resmî belge ve düzenlemelere yansımamış olmakla beraber bu kılavuz, konunun yakın gelecekte stratejik belgelere yansıyacağına dair bir ipucu vermektedir.

Kültür mirasını tehdit eden krizlerin ölçeğinin giderek büyüyor olması sebebiyle, 2021 yılında ICOMOS Yönetim Kurulu, ICORP'tan kültür mirası öğeleri için risk oluşturan kriz durumlarında Yönetim Kurulu'na bilgi sağlanmasına katkıda bulunacak ve izleme ve olası müdahale yaklaşımlarına odaklanacak yeni bir Çalışma Grubu oluşturulması talebinde bulunmuştur. Bu talep üzerine, ICORP Yönetim Kurulu'nun 26 Temmuz 2021 tarihli kararı ile 27 Ağustos 2021'de ICORP Miras için Kriz İzleme ve Müdahale Çalışma Grubu (ICORP Working Group on Crisis Monitoring and Response for Heritage - CMRH-WG) kurulmuştur. Bu noktada, kültür mirasına yönelik afet risklerine ilişkin algının, günümüzde artık afet öncesi izleme ve önleyici koruma ile afet sırasında acil müdahale eylemlerini de içeren bütüncül bir risk yönetimi algısına evrilmiş olduğunun altını çizmek önemlidir.

Bu algı doğrultusunda gelişen yaklaşım ile kültür mirası koruma organizasyonları ve bu konuda görev ve sorumluluk sahibi olan aktörler, günümüzün değişen ve şiddeti artan tehdit ortamı içerisinde, kültür mirası öğelerini afetlerin etkilerinden korumaya yönelik çalışmalarını ihtiyaç duyulan işbirliklerini de gerçekleştirerek sürdürmektedirler. Venedik Tüzüğü'nden günümüze geçen 60 yıl içerisinde, kültür mirasına yönelik afet ve çatışma kaynaklı tehdit ve risklerin değişkenliği karşısında değişmeyen merkez; insanlığın ortak değerleri olarak somut ve somut olmayan kültür mirası öğelerinin muhafazasına ve geleceğe aktarımına yönelik süren çaba olmuştur.

Zeynep Ece Atabay, Arş. Gör. Dr., YTÜ, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü.

Zeynep Gül Ünal, Prof. Dr., YTÜ, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü.

Kaynaklar

Atabay, Z. E. (2024). 21. Yüzyıl Dönümünde Hibrit Savaş Ortamında Kültür Mirasının Korunmasında Stratejik Yaklaşımlar, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Atabay, Z.E., Ünal, Z.G. (2022). Yeni Nesil Savaşlarda Korumanın Aktörleri ve Araçlarına Rusya-Ukrayna Savaşı Üzerinden Bir Bakış, Mimar. İst, Sayı: 75, Sonbahar 2022.

Dinçer, İ. (2012). Kültür mirasının korunmasında "risklere hazırlık" kavramının gelişimi. Mimarlık Dergisi, 2(364), 44-52.

ICC, (2021). International Criminal Court (ICC), Policy on Cultural Heritage.

Jigyasu, R. (2016). Because culture cannot wait! Post-earthquake recovery of Nepalese cultural heritages. In Post-trauma reconstruction. Proceedings of the 1-Day Colloquium at ICOMOS Headquarters (Vol. 4, pp. 7-8).

Jokilehto, J. (2010). "Reflection on historic urban landscapes as a tool for conservation" Managing Historic Cities, Papers 27, UNESCO World Heritage Centre, ss. 53-64.

Stovel, H. (1998). Risk Preparedness: A Management Manual for World Cultural Heritage, ICCROM, UNESCO, ICOMOS, WHC, Rome, ICCROM.

Ünal, Z. G. (2015). Tarihi Çevrede Afet Risklerinin Yönetimi: Gri Bölgeleri Azaltmak. Mimar.İst ., Sayı: 54, Sonbahar 2015, ss. 41-45

Ünal, Z.G. (2023). "Topyekûn Savaştan Melez Tehditlere: Çatışma Ortamlarında Kültür Varlıklarının Korunması ve Risk Yönetimi, Kültür Mirası Yönetimi: Neden ve Nasıl?", Türkiye'den Deneyimler ve Tartışmalar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 707, Kültürel İncelemeler 19 , ISBN 978-605-399-604-0, 1. Baskı İstanbul, Şubat 2023, ss.45-67.

Ünal, Z. G. ve Ünal, M. (2019). Kültür Varlıklarına Yönelik Bütünleşik Afet Risklerinin Yönetiminde Acil Müdahale Evresi. Kültür Varlıklarına Yönelik Afet Risklerinin Yönetimi, ss.13-27.

Notlar

1- https://www.icomos.org/en/what-we-do/risk-preparedness/heritage-at-risk-reports

2- https://www.iccrom.org/sites/default/files/publications/2024-02/en_icomos-iccrom_guidance_iccrom_2024.pdf

3- https://www.procultherr.eu/

4- https://www.insarag.org/wp-content/uploads/2023/04/USAR-Cultural-Heritage-Safeguard-v.9_030423.pdf

A Review of Approaches to Protection of Cultural Heritage in Disasters and Conflicts in the Changing Threat and Risk Environment of the 21st Century

One of the most fundamental framework-setting documents in the historical process of protecting cultural heritage assets in compliance with certain international standards is the 1964 Venice Charter. In the 60 years since the creation of this fundamental document, the increasing vulnerability and rapid destruction of heritage sites in the face of natural threats and human-induced disasters such as floods, fires, earthquakes, and increasingly violent armed conflicts in different parts of the world has led to many new efforts by international organizations working on the protection of cultural heritage in different fields of expertise such as the management of risks to cultural heritage, international law, and civil-military cooperation. The goal of this paper is to evaluate the change in the 'threat' environment for cultural heritage over the past 60 years and how these changes draw the protection efforts.